

Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура [2].

З метою визначення напрямків діяльності держави у сфері безоплатної правової допомоги в Україні було створено Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні. Указом Президента України «Про концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні» від 9 червня 2006 року встановлювалися загальні принципи формування і функціонування системи безоплатної правової допомоги в Україні, а також повного або часткового фінансування правової допомоги за рахунок коштів державного бюджету. Дана Концепція спрямована на реалізацію права людини на доступ до правосуддя відповідно до Конституції України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Метою Концепції було створення засад для впровадження державної системи доступної та якісної правової допомоги, яка б відповідала потребам суспільства [3].

Нарешті, 2 червня 2011 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про безоплатну правову допомогу» (далі — Закон України «Про допомогу»). Цей Закон відповідно до Конституції України визначає зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, державні гарантії щодо надання безоплатної правової допомоги.

У Законі даються визначення таким термінам, як правова допомога, безоплатна правова допомога, безоплатна первинна правова допомога, безоплатна вторинна правова допомога, правові послуги, законні представники тощо.

До прийняття Закону України «Про допомогу», на законодавчому рівні давалося визначення гарантованого Конституцією України права на правову допомогу.

Право на правову допомогу — це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права. Це право є одним із конституційних, невід'ємних прав людини і має загальний характер. У контексті ч. 1 ст. 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу», поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб — громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Здійснення права на правову допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [4].

У новому Законі визначається і таке поняття, як право на безоплатну правову допомогу, а саме: право на безоплатну правову допомогу — гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених Законом України «Про допомогу».

Відповідно до Закону України «Про допомогу», правова допомога — надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення.

Під правовими послугами законодавець визначає надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги у

забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Що ж стосується самого поняття безоплатної правової допомоги, у згаданому Законі надається таке визначення. Безоплатна правова допомога — правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел.

Концепцією формування системи безоплатної правової допомоги в Україні та Законом України «Про допомогу» передбачається, що безоплатна правова допомога може бути двох видів: первинна та вторинна.

Безоплатна первинна правова допомога — вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Безоплатна вторинна правова допомога — вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя.

З прийняттям Закону України «Про допомогу» визначився перелік суб'єктів права на безоплатну правову допомогу.

У ст. 8 Закону України «Про допомогу» закріплено, що право на безоплатну первинну правову допомогу згідно з Конституцією України та цим Законом мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України.

Право на безоплатну вторинну правову допомогу згідно зі ст. 14 Закону України «Про допомогу» та іншими законами України мають такі категорії осіб:

1) особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо середньомісячний сукупний дохід їхньої сім'ї нижчий суми прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, інваліди, які отримують пенсію

або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі менше двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб, — на всі види правових послуг, передбачені частиною 2 статті 13 цього Закону;

2) діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, безпритульні діти, діти, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї, — на всі види правових послуг, передбачені частиною 2 статті 13 цього Закону;

3) особи, до яких застосовано адміністративне затримання, — на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини 2 статті 13 цього Закону;

4) особи, до яких застосовано адміністративний арешт, — на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини 2 статті 13 цього Закону;

5) підозрювані у вчиненні злочину особи, які затримані органами дізнання та слідства, — на правову послугу, передбачену пунктом 1 частини 2 статті 13 цього Закону;

6) особи, до яких як запобіжний захід обрано взяття під варту, — на правову послугу, передбачену пунктом 1 частини 2 статті 13 цього Закону. Така допомога надається протягом 72 годин з моменту затримання. У разі якщо суд прийняв рішення про тримання особи під вартою, безоплатна правова допомога надається, якщо така особа належить до однієї з категорій осіб, зазначених у пунктах 1 і 2 частини 1 цієї статті;

7) особи, у справах яких відповідно до положень Кримінально-процесуального кодексу України участь захисника є обов'язковою, — на правову послугу, передбачену пунктами 1 і 3 частини другої статті 13 цього Закону;

8) особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців», — на всі види правових послуг, передбачені частиною 2 статті 13 цього Закону, до моменту прийняття рішення про надання статусу біженця та у разі, якщо особа оскаржує рішення щодо статусу біженця;

9) ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх со-

ціального захисту», особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань, — на правові послуги, передбачені пунктами 1-3 частини 2 статті 13 цього Закону, стосовно питань, пов'язаних з соціальним захистом;

10) особи, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, — на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини 2 статті 13 цього Закону, протягом розгляду справи в суді;

11) особи, щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку, — на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини 2 статті 13 цього Закону, протягом розгляду справи в суді;

12) особи, реабілітовані відповідно до законодавства України, — на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини 2 статті 13 цього Закону, стосовно питань, пов'язаних з реабілітацією.

Також, відповідно до частини 2 цієї статті Закону України «Про допомогу», право на безоплатну вторинну правову допомогу мають громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також іноземці та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу [5].

Восьмий пункт вищевказаного переліку передбачає надання безоплатних правових послуг особам, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців». На момент написання цієї статті не було внесено змін до цього пункту Закону України «Про допомогу» у зв'язку з прийнятим 8 липня 2011 року Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [6], на підставі

якого втратив чинність Закон України «Про біженців».

Наведений вище перелік суб'єктів одержання безоплатної вторинної правової допомоги не є вичерпним. Аналіз чинного законодавства України дозволяє віднести до суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу наступні категорії населення:

1. Законом України «Про боротьбу з тероризмом» визначається, що право на отримання безоплатної правової допомоги мають особи, які постраждали від терористичного акту. Соціальна реабілітація осіб, які постраждали від терористичного акту, провадиться з метою повернення їх до нормального життя. Зазначеним особам надається у разі необхідності психологічна, медична, професійна реабілітація, правова допомога і житло та здійснюється працевлаштування. В законі зазначається, що соціальна реабілітація осіб, які постраждали від терористичного акту, а також осіб, зазначених у статті 21 цього Закону, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України.

Право на одержання безоплатної правової допомоги мають особи, які постраждали від терористичного акту, а також особи, що постраждали від терористичного акту внаслідок участі у боротьбі з тероризмом, а саме:

а) військовослужбовці, працівники і службовці центральних та місцевих органів виконавчої влади, які беруть (брали) безпосередню участь в антитерористичних операціях;

б) особи, які на постійній чи тимчасовій основі сприяють органам, що здійснюють боротьбу з тероризмом, у запобіганні, виявленні, припиненні терористичної діяльності та мінімізації її наслідків;

в) члени сімей осіб, зазначених у пунктах 1 і 2, якщо потреба в забезпеченні їх захисту викликана участю зазначених осіб у боротьбі з тероризмом [7].

2. До суб'єктів одержання безоплатної правової допомоги відповідно до Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді об-

меження волі або позбавлення волі на певний строк» належать особи, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також звільнені від подальшого відбування зазначених видів покарань за хворобою, на підставі закону України про амністію чи акта про помилування, умовно-достроково звільнені від відбування покарання, яким замінена невідбута частина покарання більш м'яким, звільнені від відбування покарання вагітні жінки і жінки, які мають дітей віком до трьох років. Під соціальною адаптацією розуміється комплекс правових, економічних, організаційних, соціально-психологічних та інших заходів, які здійснюються щодо звільнених осіб з метою пристосування до умов соціального середовища, захисту їх прав і законних інтересів [8].

3. Стаття 56 Конституції України проголошує, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень [2].

Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» визначає, що особи, які постраждали внаслідок незаконного засудження, незаконного притягнення як обвинуваченого, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході розслідування чи судового розгляду кримінальної справи обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян; незаконного застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, незаконної конфіскації майна, незаконного накладення штрафу; незаконного проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про

організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та іншими актами законодавства, мають право на відшкодування даної шкоди шляхом повернення їм за рахунок коштів Державного бюджету України сум, сплачених ними у зв'язку з наданням юридичної допомоги [9].

Необхідно зазначити, що у відповідності з Прикінцевим та перехідними положеннями Закону України «Про допомогу» надання безоплатної вторинної правової допомоги особам, зазначеним у пунктах 1, 2, 8–12 частини першої статті 14 цього Закону, забезпечується поетапно починаючи з 1 січня 2014 року [5].

Прийняття Закону України «Про допомогу» є важливим кроком на шляху становлення та вдосконалення системи безоплатної правової допомоги в Україні. В цьому нормативно-правовому акті, нарешті, дається законодавче визначення понять правової допомоги та безоплатної правової допомоги, визначається перелік суб'єктів надання та одержання такої допомоги в Україні, передбачається створення центрів з надання безоплатної правової допомоги тощо. Проте необхідно ще працювати в даному напрямку шляхом вдосконалення положень чинного законодавства, покликаного регулювати правові відносини з правової допомоги в нашій державі.

Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що безоплатна правова допомога є важливим елементом системи правової допомоги в Україні, проте не єдиним. Вважаємо, що відповідного правового забезпечення потребує й надання правової допомоги в цілому, в тому числі й на платній основі, адже для переважної більшості населення послуги з надання правової допомоги, зокрема у вигляді надання юридичних консультацій, складання процесуальних документів та представництва інтересів особи в суді, є платними. Відповідно до цього, правова допомога посідає чільне місце в системі правового регулювання, і також потребує належного законодавчого врегулювання з метою забезпечення осіб

якісними правовими послугами в багатьох сферах суспільного життя.

Ключові слова: правова допомога, безоплатна правова допомога, суб'єкти одержання безоплатної правової допомоги.

Стаття присвячена поняттю безоплатної правової допомоги в Україні у контексті прийняття Верховною Радою України Закону України «Про безоплатну правову допомогу». У статті визначається перелік суб'єктів одержання безоплатної правової допомоги у відповідності з вказаним Законом. На підставі аналізу чинного законодавства України зазначається перелік суб'єктів одержання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні, до якого також можна віднести деякі категорії осіб, не віднесені Законом України «Про безоплатну правову допомогу» до даної групи суб'єктів.

Стаття посвячена поняттю безоплатної правової допомоги в Україні в контексті прийняття Верховною Радою України Закону України «Про безоплатну правову допомогу». В статті визначається перелік суб'єктів одержання безоплатної правової допомоги в Україні, до якого також можна віднести деякі категорії осіб, не віднесені Законом України «Про безоплатну правову допомогу» до даної групи суб'єктів.

This article is devoted the concept of free legal aid in Ukraine in the context of acceptance Verkhovna Rada of Ukraine the Law of Ukraine «About a freelegalaid». In the article the list of subjects of receipt free legal aid is determined in accordance with the indicated Law. On the basis analysis of current legis-

lation of Ukraine is determined list of subjects of receipt the free second legal aid in Ukraine, to which it is possible to take some categories of persons, not indicated by Law of Ukraine «About a freelegalaid» to this group of subjects.

Література

1. Бова Є. Ю. Організація безоплатної правової допомоги в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Є. Ю. Бова. — К., 2009. — С. 3–4.
2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
3. Про Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні : Указ Президента України від 09.06.2006 // Урядовий кур'єр. — 2006. — № 114.
4. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30.09.2009 р. // Офіційний вісник України. — 2009. — № 79. — Ст. 2694.
5. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 // Голос України. — 2011. — № 122.
6. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 // Голос України. — 2011. — № 142.
7. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 25. — Ст. 180.
8. Про соціальну адаптацію осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 10.07.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 6. — Ст. 39.
9. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду : Закон України від 01.12.1994 // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 1. — Ст. 1.